
Fokus og Forum

– *Dialog mellem læserne og redaktionen*

I en kompleks verden i opbrud og krise har vi særligt brug for et handlingsansvarligt involverende demokrati

Vort højt besungne velfærdssamfund befinder sig ikke kun i en vedvarende økonomisk krise, men står midt i et kulturelt og politisk opbrud. Globaliseringen, det internationale konkurrencepres, udfasningen af vore arbejdspladser, de uoverskuelige klimaforandringer, de konfliktbetingede flygtningeproblemer, de øgede religiøse racemæssige og økonomiske spændinger etc. har over de sidste 15 år overalt skabt en mere usikker verden. Den mere stabile verdensorden, som opstod efter murens fald i 1990'erne, er blevet afløst af en ustyrlig global politisk udvikling præget af øget nationalisme, ensidig magtanvendelse, grænseløs terrorisme, demokratisk afmagt med politisk uro og afmagt. Denne udvikling smitter også af på de mere stabile vestlige demokratiske samfund, som udsættes for ydre politisk og økonomisk pres og ustabilitet fra alle sider, og som fører til øget protektionisme, regionale konflikter, mindre internationalt samarbejde etc. I vores skandinaviske demokratier ser vi tendenser i retning af politikerlede, vælgerflugt mod de politiske yderfløje, større radikaliserings af befolkningen, ghettodannelser etc., som tilsammen skaber mindre sammenhængskraft, mere centralisering, økonomisme, ulighed, fremmedgørelse og frygt for fremtiden.

Det normale politiske standardsvar på disse kroniske økonomiske og politiske udfordringer synes også i denne krisetid at være tættere økonomisk styring og kontrol, øget teknokratisering og instrumentalisering af samfundets institutioner, øget præstationspres, mere statsstyring, nedtoning og ensretning af kulturpolitikken etc. Altså mere af det bureaukrati, som vi kender så godt. Velfærdsstaten er i dag afløst af Konkurrencestaten, hvor staten på en række områder tiltager sig øget systemisk magt over borgernes livsudfoldelse og livsverden. Men alle disse ensidige økonomiske tiltag synes blot at skade vækst og velfærd mere, end at løse samfundets alvorlige sociale og menneskelige problemer. For borgerne er trætte af politikernes mange indgreb. De centrale styringskoncepter virker nemlig ikke, så længe borgerne ikke føler ansvar for deres

realisering. Distancen mellem politikerne og borgerne bliver blot større, og sammenhængskraften falder yderligere. Konkurrencestaten har således mistet sin politiske legitimitet. Den efterlader et samfund, der har mistet sin identitet, og som ender i ”alles kamp mod alle”. Og hvad dette kan ende i, så vi i 1933 med Hitlers magtovertagelse.

Vi ser en række udviklingstendenser, som minder om nationalstaternes industrielle globale konkurrence og magtanvendelse i de første årtier af 1900-tallet. Det politiske kaos endte dengang i to verdenskrige, som blev et grusomt opgør med menneskesamfundets humanistiske, sociale og kulturelle værdier. De totalitære staters brutale magtanvendelse og udryddelse af uønskede befolkningsgrupper ophørte først efter to krige med uendelige menneskelige tab og lidelser.

Efter 1945 troede menneskeheden så, at verden skulle blive bedre gennem det flersidige internationale samarbejde, de tættere handelsforbindelser etc. Men tilsyneladende ser vi, at det historiske forløb har en tendens til at gentage sig. Der skal i dag stadig stærkere kræfter til at opretholde det gode etiske og relationelle samfund, som de fleste frie mennesker foretrækker. Men her er vi som menige borgere desværre magtesløse. Vi savner en demokratisk involverende samfundsmodel, hvor mennesker kan tage ansvar for deres egen velfærd og for fællesskabets basale sociale værdier. De frivillige borgeres velfærdsinitiativer er i sig selv nyttige, men de er ofte initierede og styret oppefra af de offentlige institutioner og bliver derved kun en hybrid med begrænset borgerligt ejerskab.

Hvor skal de gode kræfter komme fra i en splittet verden som vores, hvor politikerne strides, befolkningen kun i begrænset omfang vil påtage sig et politisk ansvar, og hvor vi har en svag handlingskultur. Hvor vi er gode til at beskrive og analysere velfærdsudfordringerne og sætte ord på de gode smukke løsninger, men hvor vi som borgere hellere vil være os selv og gentage og følge systemets nedarvede normer, uden at engagere os aktivt og politisk i samfundets fornyelse.

Find ny inspiration i den politiske filosofi

Som aktive samfundskritikere og som engagerede i den politiske lederskabsdebat vil vi her som inspiration inddrage en autentisk og skarpt tænkende politisk filosof, som analyserede de totalitære staters fremvækst og ensretning af borgerne i 1930'erne. Den tyske filosof Hannah Arendt er nok den, der med størst klarhed har beskrevet totalitarismens væsen og dens ensidige og ondartede

menneske- og samfundssyn, sådan som den kom til udtryk i Hitlers Tyskland og Stalins Sovjetunion. Det er disse kræfter, som igen er på spil, og som kan få katastrofale følger for os alle.

Arendts problematisering af menneskets livsvilkår

Hannah Arendt var selv jøde og oplevede på tæt hold systemets behandling af de mennesker, der ikke kunne være en del af det nazistiske regime på grund af dets racefordomme.

Hannah Arendt sondrer grundlæggende mellem tre aspekter i menneskets livsvilkår:

1. Arbejde
2. Fremstilling
3. Handling

Arbejde er de aktiviteter, der er knyttet til menneskers biologiske processer i kroppen. De repræsenterer et grundvilkår for det levende individs fysiske eksistens og dets opretholdelse af livet. Denne behovsopfyldelse er alene fysiologisk bestemt og bidrager ikke til en højere meningskabelse for mennesker som helhed.

Fremstilling er de aktiviteter, der motiveres gennem skabelsen af de unaturlige og kunstige rammer for menneskers fysiske omgivelser. De er knyttet til en verden af ting, som vi er afhængige af, og som er vigtige at kunne trække på, hvis vi skal eksistere i vore ofte usikre fysiske omgivelser. Eksempler herpå er bygninger, materielle faciliteter, teknologier, velfærdsressourcer, underholdning, etc. Fremstilling leverer et eksistensgrundlag af jordnære, materielle og verdensnære ting, som kan løfte os op over naturen. Alt dette ligger i ”mundaniteten”, dvs. det verdenslignære. Det vil sige alt det, som vi gennem vores tekniske og markedsskabte begreber kan beskrive, måle og manipulere.

Det er altså på dette plan, hvor den økonomiske og teknologiske styringstænkning opererer. Den kan f.eks. beskrive de fiktive værdier af producerede ydelser. Den kan opgøre de til fremstillingen medgåede ressourcer. Den kan måle aktiviteter i tid og rum, holde regnskab med fejl og afvigelser etc. Men at måle de fremstillede ydelsers oplevede værdi for menneskers liv kan den ikke. For mennesker er besjælet af alskens sanselige behov, som ikke lader sig opfylde gennem forbrug af materielle ydelser. De formår ikke at opfylde vores behov for mening, indhold, åndelighed, frihed, relationer, menneskeværdighed etc. For mennesker vil altid se fremstilling som midler til at opnå

andre materielle værdier. Og fremstillingens instrumentelle kategorier kan ikke forklare, hvorfor en materialitet har en værdi, der er større end de ressourcer, der er brugt på at fremstille den.

Handling er de aktiviteter, som kan opleves og udtrykkes fiktivt og relationelt mellem mennesker, uden at de nødvendigvis har været materielt eller fysisk formidlet. Herved opstår den mangfoldighed, som betinger og skaber samspillet mellem mennesker. Vi er nok som levende væsener fysisk ens, men åndeligt, socialt og politisk set er vi vidt forskellige. Derved nødvendiggøres sproget og dets symboler, som er med til at skabe de relationelle fællesskaber, og som betyder, at mennesker må ses som følelsesbetonede, sociale og politiske væsener. Det er på dette plan, at vi kan forstå menneskesamfundets udvikling og de sociale vilkår, som mennesker lever under. Det er også på dette plan, at ledelse og styring danner sin flerdimensionelle arena, hvori nogle mennesker tillægges ressourcer og magt til på visse områder at påvirke andre menneskers handlinger. Politik er derfor vigtig, fordi den i høj grad betinger menneskers værdighed og samfundets væredygtighed.

Bureaukrati må normalisere adfærd for at fungere

Bureaukratiet udgør her den særlige fiktive styreform, hvor man er nødt til at antage, at alle mennesker er styret ud fra de samme behov og interesser, hvorfor styring af velfærd oppefra ofte går ud på at normalisere andres adfærd og så vidt muligt undgå spontane handlinger. I totalitære stater er denne styring sat i system gennem regler og hierarki og håndhæves gennem kontrol, sanktioner, trusler, straf, vold og terror.

Politisk handling er en vigtig forudsætning for menneskers livsudfoldelse

Ud fra Arendts optik er politisk handling og frihed en afgørende betingelse for menneskers livsudfoldelse og værdighed. Alle mennesker har derfor - udover et socialt og relationelt ansvar for fællesskabet - også et politisk handlingsansvar for samfundets bevarelse af de menneskelige værdier. Dette gælder såvel politikere og forvaltere som borgere, producenter og fagfolk. Det politiske ansvar fordrer, at alle medlemmer af et samfund hver for sig og i fællesskab aktivt arbejder for at bevare de gode fælles værdier og i handling kæmper mod de onde kræfter. Disse kræfter er ofte skjulte og uigennemsigtige og kan kun læses og tolkes gennem de politiske symboler,

sprogformer, medier, teknologier, værdier og normer, som indrammer samfundets synlige institutioner.

Ondskabens banalitet

Et vigtigt bidrag til forståelse af det totalitære samfunds opståen og organisering blev skabt gennem Arendts studier af den nazistiske SS-officers Adolf Eichmanns domfældelse i Jerusalem i 1961. Eichmann var ansvarlig for jødernes transport til udryddelseslejrene i Østeuropa. Han oplevede sig selv som en uskyldig og loyal funktionær, der blot på bedste vis havde levet op til systemets krav om teknologisk og administrativ perfektionisme. Arendt skabte begrebet ”ondskabens banalitet”, hvormed hun beskriver en persons ondskab som en konsekvens af dennes åbenlyse overfladiskhed, uvidenhed og mangel på refleksion over konsekvenserne af sine handlinger. Hun beskriver klart den ondskab, som er skabt af systemets normer, og som udføres administrativt af loyale embedsmænd. Eichmanns skyld lå ikke i hans handlinger, men i hans tankeløshed. Dette indebærer, at loyale og effektive embedsmænd, der lever op til systemets indbyggede ondskab, er skyldige i udførelsen af systemets onde gerninger. Eichmann blev som bekendt dømt til døden.

Idealet er det lokale involverende demokrati

Hannah Arendts skarpe analyse af totalitarismens opståen, udbredelse og politiske logik giver anledning til eftertænkning i den verden, vi lever i i dag præget af øget centralisme, statsmagts overvågning og med terror, forfølgelse og eksklusion af de mennesker, der ikke lever op til systemets ydre normer. Arendts syn på fremtidens politiske systemer ser ikke løsningen i større organisatoriske enheder, dvs. stater, globale føderationer, internationale institutioner etc., men ser i stedet demokratiet udfoldet lokalt gennem folkets involvering i mindre relationelle enheder og med basis i den enkeltes politiske ansvar og aktive handlinger. Eller som hun udtrykte det: ”Den enkelte har ret til at have rettigheder”.

Herved lægger Arendt op til skabelsen af en alternativ politisk kultur, der gør op med det repræsentative spin-demokratis mangel på indhold, dybde, menneskelighed og væredygtighed.

Krav til grundlæggende demokratisk dannelse

Det er vigtigt, at vi alle forholder os til det relationelle sociale ansvar som det politisk aktive handlingskrav. Det er her vigtigt, at vi forstår de grundlæggende dannelseskræfter, som skaber et demokratisk væredygtigt menneskesamfund. Nogle af de kræfter er f.eks. åben kritisk dialog af systemets forsøg på politisk ensretning, vagtsomhed og modstand overfor yderligtgående ideologier, fiktioner og utopier, bevarelse af menneskers og samfundets evne til at kreere og eksperimentere med nye samspilsformer, sikring af menneskers ligestilling og muligheder for selv at skabe og udfolde deres eget personlige liv, kampen for det gode samfund med fokus på balancen mellem de rationelle, de etiske og de æstetiske værdier i menneskesamfundet. Det er her værd at bemærke, at kampen for disse værdier ikke i dag er en del af samfundets politiske udviklingsdebat.

Samspillet mellem videnskab og kunst

Det er vigtigt, at forskerne sammen med borgerne udvikler nye politiske ideer til at realisere det gode samfund. Vi ser her kunstens kraft, sprog og magi som en væsentlig inspiration til at forny samfundet, jfr. SACRE-programmets mission. Det er her værd at bemærke, at kunsten som regel er en af de første samfundsaktiviteter, som totalitære regimer ensretter og forbyder, fordi den har fantasien, sproget og kreativiteten til at skabe fiktive billeder af det alternative samfund. Det er derfor, at kunsten bliver farlig for magthavernes realisering af deres totalitære logik.

Det repræsentative demokrati magter ikke at tilgodese fællesskabets sande og gode værdier i kampen mod de mørke kræfter.

Vi har behov for en ny politisk kultur, hvor vi alle tillægges et såvel socialt som politisk samfundsansvar, for at vi kan bidrage til samfundets fornyelse.

Her kan kunstens sprog og magi være en afgørende inspirationskilde.

Preben Melander